

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 051 «Економіка»
за магістерською програмою професійного спрямування
«Світова економіка і моделі функціонування господарських систем»

**на тему: «Теоретичні засади аналізу історичних тенденцій «цифровізації»
економіки»**

Виконавець:

студентка факультету економіки та управління
підприємництвом
Кара С. Л.

_____
/підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., доцент

Грималюк А. В.

_____
/підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В XXI столітті суспільство об'єктивно втягується в процес глибокої «цифрової» трансформації. Тим часом «мейнстрім» сучасної економічної теорії виявився абсолютно не готовим до наукового аналізу цього трансформаційного процесу. В силу самої своєї механістичної методології неокласика в принципі не здатна нічого запропонувати ні для теоретичного пояснення, ні для наукового прогнозування історичних тенденцій «цифрової» трансформації економіки в XXI столітті. Тому для сучасної економічної науки розробка теоретичних основ аналізу процесів «цифрової» трансформації економіки набуває особливої актуальності.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ дослідження історичної діалектики формальної і реальної сторін процесу «цифрової» трансформації економіки в XXI столітті.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- теоретично обґрунтувати двоїтий характер трансформаційних процесів, у тому числі їх реальну сторону та методологію її дослідження;
- розкрити сутність «цифровізації» економіки та становлення нового технологічного способу виробництва;
- проаналізувати тенденції розвитку промислового Інтернету речей;
- розглянути вплив та наслідки автоматизації виробництва на сучасну економіку;
- визначити історичні тенденції трансформації економічних відносин в умовах «цифровізації»;
- виявити проблеми розвитку «цифрових» технологій в Україні.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процес «цифрової» трансформації економіки XXI століття.

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи є взаємозв'язок формальних і реальних сторін процесу «цифрової» трансформації сучасної економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання, історико-логічний і системний підходи до аналізу трансформаційних процесів. Найважливіше місце в дослідженні займає методологія Одеської школи економічної теорії, що припускає категоріальне розмежування правової форми та економічного змісту власності, а також розмежування формальних і реальних сторін трансформаційних процесів. Завдяки цьому методологія Одеської школи цілком релевантна науковому дослідженню історично незавершених перехідних процесів саме такого, найбільш високого класу складності. При цьому слід враховувати, що методологічні основи аналізу незавершених перехідних процесів передбачають діалектичне поєднання абстрактно-теоретичного і конкретно-історичного підходів. Відповідно до цієї методології треба на основі абстрактно-теоретичного аналізу об'єктивних тенденцій, що вже намітилися, зрозуміти, в якому напрямку рухається даний перехідний процес, а потім постаратися визначити, на якому конкретному історичному ступені знаходиться його розгортання в даний момент часу. І хоча вже

сам початок цього переходу намічає загальні контури об'єктивних тенденцій його подальшого розгортання, але головна методологічна проблем полягає в тому, що при цьому немає і об'єктивно не може бути історичної моделі його кінцевого пункту, тобто того суспільства, що може стати результатом цього перехідного процесу. Є тільки розуміння загальної спрямованості змін, що починаються сьогодні.

Інформаційна база дослідження: численні праці вітчизняних та зарубіжних авторів; роботи А.К.Покритана, присвячені методології економічного аналізу та розкриваючі об'єктивний економічний зміст ринкової трансформації в Україні, наукові монографії та статті М.І.Зверякова, Л.Л.Жданової та інших авторів по проблемам світовій і вітчизняній економіки; нормативно-законодавчі акти України й інших країн, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів. Важливою інформаційно-аналітичною та методичною основою дослідження стали статистичні та нормативно-інструктивні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Національного інституту стратегічних досліджень, офісу Президента України, Інституту економіки та прогнозування НАН України, монографії та періодичні видання України та зарубіжжя.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (83 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 126 сторінок. Основний зміст викладено на 155 сторінках. Робота містить 12 таблиць, 4 рисунка.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано 4 статті:

1. Цифрова економіка країн Європейського Союзу в умовах глобалізації // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики. 2022. № 5. С. 45 – 48.

2. Історичні тенденції автоматизації виробництва в процесі «цифрової» трансформації економіки // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики. 2022. № 5. С. 48 – 50.

3. Особливості цифрової трансформації економіки та автоматизація виробництва // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. 2021. № 36. С.34 – 38.

4. Особливості структурних змін в світовій економіці на початку XXI століття та досвід України // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. 2022. № 36. С. 38 – 42.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Методологічні основи аналізу трансформаційних процесів**» розглянуто двоїстий характер трансформаційних процесів, їх реальну сторону та методологію її дослідження, а також охарактеризовано поняття «цифровізація» економіки і становлення нового технологічного способу виробництва. У ХХ ст. Одеська школа економічної думки, що склалася під керівництвом А.К.Покритана, зробила істотний внесок у розробку методологічних основ аналізу формальної і реальної сторін трансформаційних процесів. Методологія даного розмежування спирається на широко відоме положення про те, що економічні відносини утворюють суспільну форму, а продуктивні сили – технологічний зміст даного історично визначеного способу виробництва.

З цієї точки зору формальна сторона трансформаційних процесів пов'язана зі зміною виробничих відносин, які виступають як економічна форма руху продуктивних сил. В той же час реальні перетворення включають відповідні зрушення на більш глибокому рівні, пов'язаному з тим технологічним контентом економічної системи, який утворюють продуктивні сили суспільства.

Формальна сторона трансформаційного процесу може охоплювати тривалий період послідовного історичного розгортання економічних відносин нового суспільства. Реальна сторона трансформаційних процесів передбачає становлення нового технологічного способу виробництва, що утворює адекватний технологічний базис нового суспільства. Що ж стосується взаємодії формальної і реальної сторін трансформаційного процесу, то вона в принципі регулюється загальноекономічним законом відповідності виробничих відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил, що передбачає зворотний активний вплив виробничих відносин на продуктивні сили. Якщо виробничі відносини відповідають потребам розвитку продуктивних сил, то вони утворюють адекватну економічну форму цього розвитку. У разі невідповідності ті ж самі відносини можуть виступати як форма гальмування цього розвитку.

Початок активної розробки даного підходу до аналізу трансформаційних процесів Одеською школою економічної думки був покладений послідовним розмежуванням правової форми та економічного змісту власності. У такому методологічному контексті приватна власність виступає як правова форма вираження об'єктивної економічної відособленості виробників, що є найважливішою умовою товарного виробництва.

Економічна відособленість виробників є найважливішою характеристикою суспільного поділу праці. Існують два різні типи поділу праці. З одного боку, робітники, зайняті на підприємстві, спеціалізуються на різних операціях і спільно виробляють готовий продукт. Це один тип поділу праці. Зовсім інший тип – розподіл праці в суспільстві, між окремими підприємствами і галузями.

Перш за все, у першому випадку нема купівлі-продажу товару, а в другому вона є. Самого по собі поділу праці, що передбачає її спеціалізацію, ще недостатньо для виникнення товарного відношення. Для цього в якості необхідної умови потрібна економічна відособленість виробників один від одного. Оскільки цієї

відособленості немає в середині підприємства, то в його межах немає ґрунту для виникнення товарних відносин між працівниками.

Зате у відносинах між окремими підприємствами, що не входять в єдиний виробничий комплекс, економічна відособленість об'єктивно зберігається. Тому відносини між такими підприємствами носять товарний характер. Таким чином, з одного боку, відносини між економічно відособленими ланками поділу праці в ринковій економіці встановлюються за допомогою купівлі-продажу товарів або через внутрігалузеву конкуренцію. Навпаки, між спеціалізованими ланками всередині підприємства відбувається безпосередня взаємодія в самому процесі виробництва.

Виходячи з цього, об'єктивний економічний зміст власності традиційно досліджується через аналіз таких протилежно спрямованих історичних процесів, як економічне відокремлення і усупільнення виробництва. При цьому усупільнення виробництва розглядається як протилежний відособленості за своєю спрямованістю економічний процес, пов'язаний з розвитком суспільного характеру виробництва.

Головна ознака, що визначає історичну зміну технологічних способів виробництва, - це характер зв'язку людини з технікою. Спочатку між людиною та технічними засобами праці встановлюється такий спосіб зв'язку, який абсолютну більшість технологічних функцій відводить людині. Ручний технологічний спосіб виробництва панував протягом тривалого історичного періоду, і займав виняткове становище аж до першої промислової революції, пов'язаної з використанням машин.

На відміну від технологічних укладів, технологічних способів виробництва всього три: доіндустріальний спосіб виробництва, індустріальний, і, нарешті, постіндустріальний, що передбачає комплексну автоматизацію виробництва, яка охоплює все зростаючою мірою управлінські функції і дозволяє людині вийти у перспективі зі сфери матеріального виробництва. І хоча вже сам початок цього переходу намічає загальні контури об'єктивних тенденцій його подальшого розгортання, але при цьому немає і об'єктивно не може бути історичної моделі його кінцевого пункту, тобто моделі того суспільства, що може стати результатом цього перехідного процесу. Є тільки розуміння загальної спрямованості змін, яке дозволяє розглядати «цифровізацію» як продовження промислової революції.

Такий підхід допомагає науково розкрити найбільш важливі особливості сучасної «цифрової» трансформації виробництва та управління. Головною з них є кардинальна зміна місця людини в виробничій системі: людина в ній вже не є додатком, і навіть не контролером машини. Тут з'являється четвертий елемент - автоматична система управління, і така комплексна автоматизація якісно змінює місце і роль людини в виробництві, а тому й саму траєкторію технічного прогресу і всього історичного розвитку в XXI столітті.

Цей етап промислового розвитку є принципово важливим для системи економічних відносин, оскільки він модифікує спосіб координації економічної діяльності, змінює основне виробниче відношення – відношення обміну праці на капітал.

Для України ці питання мають аж ніяк не лише наукове, а й важливе практичне значення. Перед нею теж стоять проблеми використання «цифрових» технологій у

процесі публічного управління та адміністрування. Однак треба чітко розуміти, що для України «цифровізація» управління зовсім не є панацеєю від усіх бід і не має викликати ейфорії, деякі ознаки якої можна спостерігати у сучасній літературі. При цьому треба повною мірою враховувати, що ефективність і «цифровізації», і всього публічного управління історично визначається зрештою його реальним політико-економічним змістом.

У другому розділі **«Цифрова» трансформація економіки та нова промислова революція»** визначено особливості промислового Інтернету речей і наявні тенденції його розвитку, вплив автоматизації виробництва на сучасну економіку та її наслідки, а також основні історичні тенденції зміни економічних відносин в умовах «цифровізації».

Промисловий Інтернет речей (Industrial Internet of Things, IIoT) означає таку ступінь проникнення інформаційних технологій у сферу промислового виробництва, управлінні ним і його зв'язком з споживанням, в рамках якої промислове обладнання та інші пристрої за допомогою вбудованих датчиків підключаються до Інтернету і безпосередньо взаємодіють один з одним в автономному режимі за принципом «машина-машина». В результаті формується самоврядна і саморегулююча технологічна мережа.

Певною мірою про рівень розвитку промислового Інтернету речей можна судити по частці «розумних» машин, яка характерна для більшості промислових підприємств в економіці даної країни. Наприклад більше половини німецьких промислових підприємств мають частку «розумних» машин в інтервалі від 20 до 50 %. При цьому, судячи з наявної інформації, ні одне німецьке промислове підприємство в даний час вже не має частки таких машин нижче 5%. Треба враховувати, що Німеччина є одним з світових лідерів четвертої промислової революції. Вона займає друге місце після США по частці відповідного ринку. Тому попередні дані характеризують не тільки рівень розвитку німецької промисловості, але і взагалі передові рубежі розгортання четвертої промислової революції і один з найбільш високих досягнутих в світі рівнів технологічної трансформації промислового виробництва.

За даними «Global Market Insights», світовий ринок IIoT в 2021 р. досяг 384,7 млрд. дол. Прогнозується, що глобальний ринок Інтернету речей зросте з 478,36 млрд дол США у 2022 р. до 2465,26 млрд дол США до 2029 р., при середньорічному темпі зростання 26,4% у прогнозований період.

В даний час промисловість високорозвинених країн переживає процес «цифрової» трансформації. Відбувається формування в промисловому виробництві єдиного інформаційного простору, в рамках якого системи автоматизованого управління підприємствами та промислове обладнання можуть безпосередньо обмінюватися даними в процесі міжмашинної взаємодії. При цьому, за оцінками експертів, проекти в області «діджиталізації» виробництва вже сьогодні обходяться в кілька десятків разів дешевше, ніж п'ять-десять років тому. Спостерігається експоненційне зниження вартості засобів виробництва з «цифровою» складовою.

Характерним прикладом впровадження промислового Інтернету речей може служити виробник мотоциклів «Harley Davidson». Проблема компанії полягала в

тому, що вона занадто повільно реагувала на запити споживачів в умовах зростаючої конкуренції і мала обмежені можливості кастомізації моделей, що випускаються. Була проведена масштабна реконструкція промислових майданчиків і в результаті наскрізного автоматичного саморегулювання виробничий цикл скоротився.

В числі світових лідерів промислового Інтернету речей такі компанії, як AT&T, Cisco, GE, IBM, Intel, Qualcomm, Atos, Bosch, Broadcom, Infosys, Google, Microsoft, SAP, Siemens, Honeywell, ZebraTechnologies і ZTE. Свої платформи під промисловий Інтернет речей активно впроваджують німецькі промислові групи Bosch і Siemens, шведський концерн Ericsson, японська компанія Mitsubishi Electric та ін.

Таким чином, в даний час світова промисловість стоїть на порозі четвертої технологічної революції, яка здатна кардинально змінити життя людей, їх роботу і суспільні відносини. В перспективі за своїм масштабом, глибині і складності ця технологічна трансформація може виявитися абсолютно несхожою на що-небудь вже пережите людством раніше, і поки невідомо, як вона буде розвиватися надалі.

Автоматизація виробництва, яка включає вже не тільки роботизацію, але і промисловий Інтернет речей, породжує технологічне безробіття, яким «цифрова економіка» загрожує не тільки робочим, але і офісним службовцям.

Процес повної автоматизації промислового виробництва ставить під сумнів, насамперед, історичні перспективи так званого кругообігу продуктів і доходів в тому вигляді, в якому він відбувається в індустріальному суспільстві. У центрі цього кругообігу – ринок ресурсів, на якому робітники пропонують свою робочу силу, а фірми купують її, виплачуючи заробітну плату. Потім за рахунок заробітної плати працівники та їх сім'ї набувають у фірм споживчі товари для задоволення своїх потреб. Очевидно, що в умовах повністю автоматизованого виробництва ця схема кругообігу не зможе працювати, оскільки в ній немає місця ні праці, ні заробітній платі, ні найманим працівникам та їх сім'ям, які купують продукти цього виробництва.

К. Родбертус гранично чітко визначив динамічні умови повної реалізації всієї продукції в умовах технічного прогресу, який супроводжується підвищенням продуктивності праці. Головною умовою є збереження в процесі економічного зростання постійної частки заробітної плати робітників у національному доході. Для цього треба щоб зростання реальної заробітної плати відповідало підвищенню продуктивності праці.

На різних етапах своєї історичної еволюції ринкова економіка розвинутих країн компенсувала іманентний брак попиту різними способами. У ХІХ ст. і на початку ХХ ст. така компенсація була пов'язана із зовнішньою торгівлею, у другій половині ХХ ст. – з соціальною державою і становленням «суспільства споживання», на початку ХХІ ст. – з експансією споживчого та іпотечного кредитування.

Однак перспективи подальшої компенсації цієї нестачі представляються вкрай невизначеними. З одного боку, майбутня четверта промислова революція ставить під сумнів пануючу модель економічного кругообігу. З іншого боку, ті фактори, які

в ХІХ і ХХ ст. компенсували брак попиту, в ХХІ ст. вже вичерпали себе і більше не працюють. Саме в такому контексті слід розглядати перспективи рішення проблеми ринків в зв'язку з такою новою економічною формою, як універсальний базовий дохід, який передбачає регулярні безоплатні виплати державою певної суми грошей.

Однією з небагатьох країн, де була зроблена спроба прийняти політичне рішення про базовий дохід на загальнонаціональному рівні, є Швейцарія. Однак на загальнонаціональному референдумі лише 23% проголосували за базовий дохід, оскільки його введення потребує збільшення податків і скорочення соціальних програм. Вкрай неприємна проблема пошуку джерел базового доходу пов'язана з додатковими податками і урізанням інших статей бюджету, і поки що вирішити її неможливо. Для використання універсального базового доходу в масштабах всього суспільства довелося б пожертвувати частиною витрат на науку, культуру, освіту, медицину, охорону здоров'я, соціальне забезпечення тощо. І цілком природно, що більшість швейцарців вважають це неприйнятним. Однак це свідчить лише про те, що, по-перше, податки не є адекватним джерелом бюджетного фінансування базового доходу, і, по-друге, ця економічна форма розподілу не відповідає досягнутому рівню продуктивних сил навіть найбільш високорозвинених країн.

Але якою тоді має бути чисто теоретична модель постіндустріального кругообігу, здатна вирішити проблему ринків? У відповідності з висунутими ще К. Родбертусом принципом для вирішення проблеми ринків в умовах технічного прогресу необхідно, щоб реальна величина фонду заробітної плати зростала пропорційно підвищенню продуктивності праці. Між тим четверта промислова революція і автоматизація виробництва роблять таку пропорційність зростання продуктивності і фонду заробітної плати явно неможливою, якщо розглядати тільки промислових робітників. Отже, для вирішення проблеми ринків необхідно, щоб в процесі автоматизації виробництва відносно рівномірно і пропорційно з ростом продуктивності зростала заробітна плата в інших галузях економіки і, перш за все, у так званому четвертинному секторі, до якого належить фундаментальна наука, культура, освіта, медицина і охорона здоров'я.

Для створення адекватного попиту необхідні такі масштаби фінансування, які з необхідністю припускають економічно вимушене усупільнення автоматизованого виробництва. Тоді значна частина виручки від продажу цієї промислової продукції зможе вільно надходити в державний бюджет і завдяки цьому безперешкодно перетворюватися на заробітну плату працівників, зайнятих у четвертинному секторі.

«Цифрове» усупільнення автоматизованого виробництва кардинально перетворює модель економічного кругообігу в відповідності з процесом становлення і розвитку нового технологічного способу виробництва. У новій моделі кругообігу центральна роль об'єктивно відводиться соціальній державі нового, постіндустріального типу

Разом з тим при оцінці історичних перспектив «цифрової» трансформації високорозвиненої економіки треба мати на увазі, що, які б технологічні можливості повної автоматизації не обіцяла в ХХІ ст. четверта промислова революція, вони можуть залишитися економічно нереалізованими, оскільки, як показує досвід ХХ ст., фінансовий капітал віддає перевагу не стільки автоматизації, скільки

глобалізації, допускаючи лише обмежену автоматизацію промислового виробництва.

У третьому розділі «**Теоретичні основи аналізу процесу «цифрової» трансформації в Україні**» виявлено проблеми та стримуючі фактори розвитку «цифрових» технологій в Україні. Запропоновано розвиток промислового капіталу, як необхідну економічну умову реальної «цифрової» трансформації в Україні.

Серед проблем, які перешкоджають розвитку в Україні цифрових трендів та трансформації української економіки в цифрову в літературі виділяють інституційні, інфраструктурні та екосистемні.

Головний ризик цифрової трансформації економіки – це можливе зростання рівня безробіття. Тотальна цифровізація в Україні призведе до втрати роботи громадянами в окремих галузях та секторах, але саме цифровізація і створить нові напрямки, котрі врешті-решт уже через декілька років (або декілька місяців) зумовлять новий попит. І цей попит на «руки та мізки», як показує досвід промислових революцій, буде набагато більшим за попит у минулому періоді.

В літературі пропонуються такі основні принципи цифровізації.

1. Цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину **рівний доступ** до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

2. Цифровізація повинна бути спрямована на **створення переваг** у різних сферах повсякденного життя. Цей принцип передбачає підвищення якості надання послуг з охорони здоров'я та отримання освіти, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва тощо.

3. Цифровізація є інструментом економічного зростання шляхом підвищення **ефективності, продуктивності та конкурентоздатності** завдяки використанню цифрових технологій.

4. Цифровізація повинна сприяти **розвитку інформаційного суспільства** та засобів масової інформації.

5. Цифровізація повинна орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.

6. Цифровізація як об'єкт фокусного та комплексного державного управління.

В літературі також відзначається, що для вирішення проблем цифровізації в Україні держава повинна взяти на себе роль цифрового революціонера й запустити процеси тотальної цифровізації. Розвиток цифрової економіки залежить здебільшого від регуляторної політики держави та створення сприятливих умов для всіх основних стейкхолдерів – інноваторів, інвесторів, корпорацій. Поле, де держава може впливати, досить широке – від забезпечення правового захисту до прямого фінансування.

В даний час, коли розробляються плани повоєнного відновлення України з урахуванням активної економічної підтримки з боку міжнародного співтовариства, Одеська школа політичної економії прагне обґрунтувати свою позицію щодо розвитку української економіки після війни

Конкретною метою відновлення економіки після війни та подальших перетворень в Україні має бути не абстрактна ринкова економіка, а промисловий капіталізм. Демократична революція 1991 року, проголошення незалежності та перехід до ринкової економіки начебто мали супроводжуватися подальшим розвитком в Україні промислового капіталу. Тим паче, що у радянський період було створено досить потужний науково-виробничий базис для подальшого промислового розвитку. Інша річ, що в рамках командно-адміністративної системи ефективно використати цей промисловий потенціал практично неможливо. Саме ця нездатність командної економіки використати накопичений виробничий потенціал багато в чому визначила об'єктивну необхідність ринкових перетворень в Україні, які, як очікувалося, призведуть національну економіку до промислового капіталізму, що спирається на науково-виробничий базис, створений за радянських часів. Однак насправді все вийшло навпаки. Ринкові реформи в Україні супроводжувалися не розвитком промислового капіталу, а, навпаки, процесом деіндустріалізації економіки, що призвело до поступового руйнування науково-виробничого потенціалу, накопиченого в радянський період.

Проведений Одеською школою порівняльний аналіз західної та української економіки показує, що їхня генетична основа є по суті єдиною, оскільки вона пов'язана з ринковими відносинами. Проте ці вихідні відносини перебувають у цих різних політико-економічних системах на різних рівнях свого історичного розвитку. У західних країнах вони давно вже досягли рівня промислового капіталу. Наоборот, в Україні ринкові відносини ще не досягли рівня промислового капіталу. Таким чином, хоча західна і українська економіка мають загальне вихідне відношення, але при цьому для них характерні зовсім різні структурні основи, пов'язані з різним рівнем історичного розгортання цього вихідного економічного відношення.

Високорозвинене західне суспільство та пострадянська Україна знаходяться на абсолютно різних щаблях економічного розвитку. У той час, як західна економіка історично переростає ступінь промислового капіталу і стає постіндустріальною, Україна так і не змогла не лише пройти, а й навіть досягти щаблі промислового капіталізму.

Насправді для того, щоб справді піти шляхом європейських країн і зрештою у віддаленій історичній перспективі перейти до повноцінного постіндустріального розвитку, Україна має пройти ступінь промислового капіталізму. Інакше євроінтеграція може лише посилити та повністю завершити процес деіндустріалізації в Україні, який триває вже понад 30 років. Без технологічної інтеграції вийде лише одностороння суто інституційна інтеграція, а повноцінна інтеграція економіки, що охоплює інституційну та технологічну сторони, так і не станеться.

Тим часом плани Єврокомісії, Світового банку та уряду України мають переважно інфраструктурний характер. При цьому не враховується найважливіша проблема України, пов'язана з деіндустріалізацією національної економіки, яка триває вже понад 30 років. І якщо, наприклад, план Єврокомісії не акцентує на цьому уваги, то американський план Маршалла може його суттєво доповнити. Якщо ЄС та окремі країни Європи беруться відновлювати інфраструктуру та житловий

фонд, то США цілком можуть зосередитися на розбудові технологічної структури виробництва шляхом створення нових промислових підприємств.

Війна різко змінила історичну ситуацію, вона поставила до порядку денного питання, яку економіку треба відновлювати - ту деіндустріальну, технологічно відсталу економіку, що була до війни, або створювати нову економіку. На словах усі схильні давати швидше другу відповідь на це питання. Але насправді запропоновані плани відновлення не приділяють достатньої уваги розвитку в Україні промислового капіталу, і виникають серйозні побоювання, що в майбутньому може продовжитися та повністю завершитись деіндустріалізація України.

Одеська школа послідовно обґрунтовує об'єктивну необхідність реіндустріалізації України, яка має суттєво доповнити програму відновлення житла та інфраструктури. Таким чином, Одеська школа пропонує поєднати проблеми цифрової трансформації та проблему створення в Україні промислового капіталу в один вузол та розробити на цій основі збалансовану програму післявоєнного відновлення в Україні.

На думку багатьох істориків економіки та політики, «план Маршалла» для України повинен стати наріжним каменем відродження її економіки в повоєнний період. Уроком «плану Маршалла» для України має стати створення організаційної та фінансової структур, які розроблятимуть стратегію відродження країни й визначатимуть критерії і вимоги до тих проєктів, які претендуватимуть на отримання допомоги. Але щоб подолати накопичені проблеми в економіці й надати імпульсу прискореного оновлення виробництва, увійти до кола країн сталого зростання, Україна повинна стати активним учасником розробки «плану Маршалла» для країни. Сьогодні головним невирішеним питанням «плану Маршалла» для України залишається пошук фінансових ресурсів, які можуть надати міжнародні організації та західні країни. Але основними зацікавленими особами (стейкхолдерами) повинні бути органи державної влади, наука і бізнес.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. «Цифрова» трансформація економіки здатна повністю спростувати минулу історичну послідовність формальних та реальних трансформацій, оскільки означає такий процес реального усупільнення промислового виробництва, який може надовго передувати формальній трансформації відносин власності.

2. Така історична послідовність формальних і реальних трансформацій у процесі постіндустріальної трансформації високорозвиненої економіки в XXI столітті не тільки прямо суперечить історичній логіці класичної індустріальної трансформації англійського типу, а й, з іншого боку, до формального усупільнення виробництва в радянській економіці, яке не супроводжувалося і не могло супроводжуватися у XX ст. реальним усупільненням виробництва лише на рівні всього народного господарства.

3. Наукова полеміка, яку Одеська школа вела проти офіційної позиції, не закінчилась і до сьогодні. Розуміння права власності як основи економічної системи, яке панувало за радянських часів, не зникло. Якщо офіційні радянські економісти вважали громадську власність засобів виробництва панацеєю від усіх проблем, то сучасна неокласична доктрина робить таку ж ставку на приватну власність. У цьому визначальне значення продуктивних сил ігнорується чи відсувається на другий план, як це було за часів панування радянської ідеології.

4. Якщо в західних країнах реальна цифрова трансформація є випереджальною не лише в тому сенсі, що вона випереджає інші країни, а й у тому сенсі, що вона випереджає формальні інституційні перетворення в економіці, то в Україні цифрова трансформація, починається коли, наприклад, офіційні інституційні перетворення не супроводжуються достатнім реальним технологічним розвитком економіки.

5. Процеси деіндустріалізації, примітивізації та деградації економіки України означають глибоке порушення органічної єдності генетичних та структурних засад української економічної системи, оскільки в цій системі не розвиваються вихідні товарні відносини до рівня основних виробничих відносин капіталізму, т. е. промислового капіталу. Тому перехід України до ринку не означає переходу до капіталізму у повному розумінні цього слова. Це нерозвинений периферійний капіталізм, у якому початкові товарні відносини ще не досягли рівня промислового капіталу.

6. Порівняльний аналіз процесів цифрової трансформації економіки Заходу та України показує, що генетична основа цих різних економічних систем, по суті, однакова, що пов'язано з торговими відносинами. Однак ці вихідні відносини знаходяться на різних рівнях свого історичного розвитку у різних економічних системах.

7. У високорозвинених країнах вихідні товарні відносини давно досягли рівня основного виробничого відношення, і в XXI ст. в процесі «цифрової» трансформації західне суспільство поступово зростатиме з форми промислового капіталу.

8. З іншого боку, у пострадянських країнах товарні відносини ще не досягли рівня промислового капіталу. Таким чином, хоча високорозвинені та пострадянські

економіки мають загальну генетичну основу, для них характерні різні структурні основи, пов'язані з різними історичними рівнями розвитку вихідних виробничих відносин капіталізму.

9. Нові історичні обставини, що супроводжувалися війною, потребують послідовного застосування теоретичного аналізу Одеської школи у планах реконструкції України. Одеська школа послідовно підтримує об'єктивну необхідність реіндустріалізації України, яка має суттєво доповнити програму відновлення житла та інфраструктури. Одеська школа пропонує об'єднати питання цифрової трансформації та створення промислового капіталу в Україні в єдиний вузол та на основі цього розробити збалансовану програму післявоєнного відновлення України.

10. Уроком «Плана Маршалла» для України має стати створення організаційних та фінансових структур, які б розробляли стратегію відродження країни та визначали критерії та вимоги до проектів, які претендують на підтримку. Однак для того, щоб подолати проблеми, що накопичилися в економіці і надати імпульс прискореному оновленню виробництва, увійти до кола країн сталого зростання, Україна повинна брати активну участь у розробці нового «плану Маршалла».

АНОТАЦІЯ

Кара С. Л. – «Теоретичні засади аналізу історичних тенденцій «цифровізації» економіки».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 051 «Економіка». За магістерською програмою професійного спрямування «Світова економіка та моделі функціонування господарських систем». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2022.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – процес «цифрової» трансформації економіки в XXI ст.

Проаналізовано процес «цифрової» трансформації сучасної економіки, співвідношення його формальних і реальних аспектів. Розглянуто поняття «цифровізація» економіки та становлення нового технологічного способу виробництва.

Визначено особливості промислового Інтернету речей і наявні тенденції його розвитку, вплив автоматизації виробництва на сучасну економіку та її наслідки, а також основні історичні тенденції зміни економічних відносин в умовах «цифровізації».

Виявлено проблеми та стримуючі фактори розвитку «цифрових» технологій в Україні. Запропоновано розвиток промислового капіталу, як необхідну економічну умову реальної «цифрової» трансформації в Україні.

Ключові слова: «цифрова» економіка, трансформаційний процес, автоматизація виробництва, цифрові технології, технологічний спосіб виробництва.

ANNOTATION

Kara S. – «Theoretical foundations of the analysis of historical trends of "digitalization" of the economy».

Qualifying work on obtaining a master's degree in specialty 051 "Economics". According to the master's program of the professional direction "World economy and models of functioning of economic systems". – Odesa National University of Economics. – Odesa, 2022.

The master's qualification work consists of three sections. The object of research is the process of "digital" transformation of the economy in the 21st century.

This work analyzed the process of "digital" transformation of the modern economy, the relationship between its formal and real aspects. This work considered the concept of "digitalization" of the economy and the emergence of a new technological method of production.

The work is defined the features of the industrial Internet of Things and the existing trends of its development, the influence of automation of production on the modern economy and its consequences, as well as the main historical trends of changes in economic relations in the conditions of "digitalization".

The work revealed the problems and restraining factors of the development of "digital" technologies in Ukraine; proposed the development of industrial capital as a necessary economic condition for a real "digital" transformation in Ukraine.

Keywords: "digital" economy, transformation process, production automation, digital technologies, technological method of production.